

Branko Marušić

Znanstveno raziskovalni Centar SAZU
Nova Gorica, Kidričeva 7

IZ DOPISIVANJA MED J. VOŠNJAKOM IN V. SPINČIČIM

UDK 651.7 VOŠNJAK:SPINČIČ

Pregledni članak

Primljeno: 8. 1. 1989.

Josip Vošnjak i Vjekoslav Spinčič istaknuti su sudionici političkoga i kulturnoga života Slovenije i Hrvatske u drugoj polovini 19. i u početku 20. stoljeća. Četiri pisma koja se ovdje objavljuju sačuvana su u Arhivu Slovenije u Ljubljani i u Arhivu Hrvatske u Zagrebu. Njihovi su sadržaji zanimljivi i sadrže za povijest značajne podatke o Istri i Kvarnerskim otocima krajem 19. stoljeća, naročito o sukobljenoj hrvatskopreporodnoj i talijanaško-talijanskoj građanskoj strani.

IZ KORISPODENČNIH STIKOV MED JOSIPOM VOŠNJAKOM (1834—1911), ki je imel ob nastopu osemdesetih let preteklega stoletja »v slovenski politiki vodilen položaj«¹ in istrskim Hrvatom Vjekoslavom Spinčičem (1848—1933), so danes poznana skupaj štiri pisma: dve je podpisal Vošnjak, dve pa Spinčič. Spinčičevi pismi hrani v Vošnjakovi ostalini Arhiv Slovenije iz Ljubljane,² Vošnjakovi pa Arhiv Hrvatske iz Zagreba.³

Če bi sodili po ohranjenem je stike začel Spinčič, ki se je Vošnjaku oglasil iz Kopa 19. februarja leta 1880. Vošnjak je imel takrat že

¹ Vasilij MELIK, Josip Vošnjak in njegovi spomini. V: Josip Vošnjak, Spomini. Ljubljana 1982, 661.

² Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ. SR Slovenija. Beograd 1984, 73.

³ Ivan BEUC, Rukopisna ostavština Vjekoslava Spinčiča. Arhivski vjesnik 3/1960, 233—277;

Petar STRČIĆ, Spinčičeva rukopisna ostavština u Arhivu Hrvatske. Istra 1984, št. 2—3, str. 105—112.

osemletno dobo delovanja v dunajskem parlamentu (izvoljen prvič 1. 1873 v kmečki kuriji okraja Celje), od leta 1867 je bil deželni poslanec najprej v štajerskem deželnem zboru (do 1877), nato pa v Kranjskem (1877—1895); med leti 1878—1895 je bil edini slovenski deželni odbornik na Kranjskem. Spinčič je od marca 1876 služboval na novo preurejenem koprskem učiteljišču; tu je ostal do leta 1887, nato je učil na ženskem učiteljišču v Gorici. Ni znano če je Vošnjak na Spinčičevo pismo odgovoril. 10. februarja 1881 pa je z Dunaja poslal Spinčiču pismo s celim sklopom vprašanj na katere je Spinčič odgovoril z obširnim pismom, ki je datirano v Kopru 13. februarja 1881. V Spinčičevi zapuščini je ohranjeno še tiskano obvestilo (datirano marca 1891) Pisateljskega podpornega društva iz Ljubljane, katerega predsednik je bil Vošnjak in ki je na obvestiku tudi lastnoročno podpisan. Ohranjen je koncept Spinčičevega odgovora (Poreč, 25. 1. 1891).

1. Pismo V. Spinčiča z 19. februarja 1880.

Veleučeni gospodine,

Evo Vam dokumenta.⁴ Mnogi su ga dobili u primorskih stranah, i to Slaveni, neznam s kojom svrhom. Dobili ga postavljena na poštu v Pragu. — Piše mi prijatelj iz Trsta, da je o tom već obavjestio g. Vitezića.⁵ Neznam, dali mu je i dokument poslao.

Iz njega se vidi da je Cuder,⁶ radi kojega je pošteno zastupstvo kastavsko razpušteno bilo, kojega je c. kr. činovnik⁷ predstavljao kao odaslanika zem. odbora, premda nije to dokazati mogao onim, koji su

⁴ Dokument ki je bil Spinčičevemu pismu priložen ni ohranjen. Gre za dopis, ki je bil natisnjev v Milanu in nato s poštinih uradov v Innsbrucku, Pragi in Trstu odposlan različnim avstrijskim državnikom, pa tudi dunajskemu časopisju in nekaterim posameznikom v Istri. V dopisu je neki tajni odbor iz Poreča pisal predsedniku iredentističnega Comitato d'azione pelle Alpi Giulie (6. 3. 1880) in mu poslal v vednost pismo Eduarda Cudra s Kastva (22. 2. 1880), naslovljeno na deželnega računovođa v Poreču Giovannijsa Susso. Pismo je bilo napisano v protihrvatskem duhu; Cuder predlagal je, da se v okraju Volosko bolj obdavčijo hrvatski kmetje in manj italijanaši, tako bi prišlo do razdora. Kastavska občina naj bi se razdelila na več manjših. Pismo je vzbudilo pozornost in poslanec Vitezić je marca 1881 interpeliral ministra notranjih zadev; na interpelacijo ni dobil odgovora. Kasnejše raziskave so pokazale, da Cudrovo pismo ni bilo potvorjeno (Božo MILANOVIĆ, Hrvatski narodni preporod u Istri. 1, Pazin 1967, 317—318).

⁵ Dinko Vitezić (1822—1904) je bil tako kot Vošnjak državni poslanec.

⁶ Edoardo Cuder (tudi Kuder) je prišel na upravo obične Kastav kot odposlanec tržaškega namestništva, sodeloval naj bi izboljšanju nienege poslovanja (Naša sloga 1. 9. 1979, št. 17). Ni obvladel hrvaškega jezika in govorilo se je, da je bil Garibaldijev vojak (Volturno 1860). Kmalu po prihodu na Kastav je prišel v spor z občinskim svetom, njegovi člani se niso strinjali z načinom, s katerim je Cuder prišel do položaja v občinski upravi (Naša sloga 1. 10. 1879, št. 19). Zaradi nesoglasij je bil občinski

to od njega zahtjevali i koje je postojeće na svojem sa žandari razagnao; kojega je c. kr. kapetan⁸ hvalio i preporučivao za činovnika u Kastvu kao također prije vladin komesar; kojemu je bilo zem. odbor javio, da se ima na koncu godine 1879. seliti iz Kastva, al koji je imao i dalje ostati u Kastvu, jer je c. kr. namjestništvo odlučilo razpust (to sam zem. odbor u jednom svom odpisu veli) obč. zastupstva⁹ i kojega je zem. odbor i polit. oblast podržavala proti volji puka preko dvie godine u Kastvuda je taj Cuder član »odbora djelovanja za julijske Alpe«¹⁰

On piše kao čovjek i domoljub ravnatelju računovodstva zemaljskoga¹¹ dne 22. febrara 1880. Tajni odbor šilje to pismo već 6. marča 1880. predsjedničtvu odbora djelovanja za julijske Alpe.

Za dieljenje je kot. kapetan⁸ Zem. odbor, koji se protivi dieljenju, neka gleda ravnatelj nagovoriti na to.¹²

Izruča pozdrave ravnatelju u ime svoje rodbine i u ime rodbine Tappier-a, pod kojim se nemože drugoga razumjeti nego g. Tappera¹³ c. kr. šumara u Kastvu, u ono vrijeme nerazdruživoga druga Cudera.

U ostalom što se je sve u Kastvu radilo, to znade g. Vitezić, da znade i vis. ministarstvo nutranjih poslova.

S osobitim počitovanjem

U Kopru 19. II. 1880.

Vjek. Spinčić

svet razpuščen in 28. oktobra 1878 je prišel vladni komisar Simzig. Podpiral je Cudra in ga je priporočil za občinskega uradnika tudi potem, ko je prenehal opravljati svoje naloge vladnega komisarja na Kastvu (Naša sloga 2. 12. 1879, št. 23). Nemiri so se v Kastvu nadaljevali, o njih je veliko pisala »Naša sloga« (1. 11. 1879, št. 21): »Pođe li ovako dalje, mi ćemo morati za Kastav otvoriti posebnu rubriku.« Frane Barbalčić (Narodna borba u Istri od 1870. do 1915. godine. Zagreb 1952, 46) piše: »O tom se predmetu mnogo pisalo i po našim novinama, a bilo je mnogo govora i u samom istarskom saboru.« O Cudru piše tudi: Milan MARJANOVIĆ, Kastav: V: Zbornik Kastavštine 2/1981, 51.

⁷ Verjetno Ivan (Giovanni) Simgig.

⁸ Dr. Hyacinth Petris (—1880), okrajni glavar na Voloskem.

⁹ Ko so hoteli na Kastvu razpisati mesto občinskega uradnika, ker se s predlogom, da to postane Cuder, niso strinjali, je okrajno glavarstvo razpustilo občinski svet (Naša sloga 1. 1. 1880, št. 1). »Naša sloga« (1. 2. 1880, št. 3) je grajala obnašanje glavarja Petrisa.

¹⁰ Comitato dell'Alpi Giulia je deloval tajno v Trstu v letih 1866—1878, 1. 1884 je obnovil svojo dejavnost (L. VERONESE, Vicende e figure dell'irredentismo giuliano. Trieste 1938, 9, 12). Bila je ena izmed tajnih (znotraj Avstro-Ogrske) in javnih (kraljevina Italija) irredentističnih organizacij, ki jih je povezovala Associazione in pro dell'Italia irredenta (B. COCEANI, Milano centrale segreta dell'irredentismo Milano 1962, 17 in sl.).

¹¹ Giovanni Sussa

¹² Od konca sedemdesetih let so bili poskusi, da se kastavska občina porazdeli. O razdelitvi občine je 1. 1884 raspravljal tudi istarski deželni zbor (Petar STRČIĆ, Prilog političkoj povijesti Kastavštine od 1813. do 1918. godine. V: Zbornik Kastavštine 1/1978, 45).

¹³ »Naša sloga« (1. 10. 1879, št. 19) piše, da je gozdarski komisar Ferdinand Trepper po rodu Čeh, a da deluje proti Hrvatom.

2. Pismo J. Vošnjaka z 10. februarja 1881

Čestiti gospod!

Dunaj 10/2 1881

Kakor veste iz časnikov sem Depretisa¹⁴ hudo prejel zaradi njegovega protežiranja laščine in nemščine in zatiranja slovanščine. Da pa ga še bolj lahko napadam, Vas prosim, da mi naznanjate:

1. Ali se pri vas javno nosi Margaretina¹⁵ in od koga?
2. Ali se od godbah igra Garibaldimarš,¹⁶ italijanska himna?
3. Ali in kako praznujejo vaši italijanissimi rojstni in krstni dan italijanskega kralja in kraljice in kako avstrijskega?¹⁷
4. In kako se obnašajo pri teh demonstracijah politični in drugi uradniki?

Prosim pa smo popolnem zanesljive fakte, če jih veste, da se ne blamiram.

Z odličnim spoštovanjem Vas

Vaš udani

Dr. Vošnjak

5. Ali so videti italijanski agentje in ali pozna ljudstvo te agente, a vlada nič ne učini proti njim?

6. Ali so zaradi avstrijskega patriotizma kdo žali ali napada? Fakte samo iz časa Depretisa želim.

3. Pismo V. Spinčiča z 13. februarja 1881

Slovutni gospodine.

Izenadili ste me s Vašim velecienjenim pismom. Evo me s odgovorom, ako možda i ne s onakovim, kakova boste želeli. Kako vlada u obče zatire slavenščinu a protežira talijanščinu i njemščinu, neka svjedoče slideća fakta.

¹⁴ Sisinio Pretis-Cognado (1828—1890) je bil med leti 1879—1888 že v drugo namestnik v Trstu.

Dr. Vošnjak je v začetku januarja nastopil odboru za budget dunajskega parlamenta in pri tem omenil krivice, ki jih trpi slovenski narod. Na Primorskem podpira vlada Italijane in Nemce, potreba je stopiti na prste iredentizmu (Slovenski narod 8. 2. 1881, št. 30). Nekateri so videli v Vošnjakovih besedah napad na tržaškega namestnika (ministrarski predsednik Taaffe ni sodil tako), Vošnjak je temu javno oporekal (na tem mestu objavljeno pismo pa ta napad potrjuje), saj da je grajal le sistem, ki koristi iredenti. Vošnjakovo dejanje je nekaj časa vzbujalo v avstrijskem tisku različne odmeve (časnik »Tribüne« je bil na Vošnjakovi strani).

¹⁵ Margheritina = marjetica (*Chrysanthemum leucanthemum*); tudi stekleni biser. Povezava z imenom italijanske kraljice je očitna.

¹⁶ Garibaldijevo himno, ki so je prepevali zlasti na Siciliji, je 1. 1858 uglasbil A. Olivieri (1830—1867) na besedilo L. Mercantinija.

¹⁷ Italijanski kralj Umberto (14. 3. 1844—1900) je vladal od leta 1878, poročen je bil z Margerito (20. 11. 1851—1926), hčerko genovskega vojvode. Avstrijski cesar Franc Jožef I je bil rojen 18. avgusta 1830.

Kad je tršć. namjestnik de Pretis lanjske godine putovao po Kra-
su, pred njim su išli heroldi — glasniki, koji su narodu dovikivali: sa-
mo njemački, samo njemački pozdravljajte njegovu preuzvišenost.

Takovih heroldah nebijaše, kad je on preduzeo svoj put po zapad-
noj obali Istre. Doček imao je u pojedinih gradićih vrho posve tali-
jansko. Bio je sjajan, a nigdje se nije čitalo, da bi bio preporučivao
učenje njemačkoga jezika, ili pak hrvatskoga, drugoga pokrajinskoga.

Tako bijaše i u Lošinju i Cresu, gradićih, u kojih zadnjih desetak
godinah obvladalo talijanstvo. Drugčije u hrvatskih mjestih. U Vrbni-
ku pozdravio ga je načelnik občinski¹⁸ hrvatski. Namjestnik zapita:
znate li talijanski, i neodzdrazio mu, primio ga pod ruku i pošao s
njim dalje. U školi istoga gradića pozdravio ga je učitelj također hrvat-
ski. Namjestnik činio ga je opetovati pozdrav talijanskim jezikom. U
Omišlju počeo je obć. načelnik¹⁹ hrvatski pozdrav, al nije progovorio
nit pet riečih, kad ga je namjestnik prekinuo: »la scusi non capisco
questa lingua« [= oprostite ne razumem tega jezika] i rekao, neka ta-
lijanski reče, što misli reći. U mjestnoj školi preporučivao je učenje
njemačkog jezika. — U Baški preporučivao je g. namjestnik učenje
talijanskoga jezika, žele li Baščani »cambiar fortuna«, [= menjati sre-
ćo], sretnim biti. — U Kastvu nije g. namjestnik na hrvatski govor
ništa odgovorio, a preporučao je učenje njemačkoga jezika. Učiteljica,
njakakva njemškutarka, bila je s toga pomahnitala, pak naložila svo-
jim učenicam kupiti »fible« [= abecednike]. Njezina vernost za nje-
mačtinu, podpirena g. namjestnikom, kriva je, što je ljetos izgubila
službu. Obćina neće njemčarenja. — Na Voloskom, u najbližem susjed-
stvu Kastva, gdje je činovništvo prouzročilo talijanstvo mjestaca, bio
je g. namjestnik pozdravljen talijanski. Tu nije preporučao učenje ni-
kakvoga drugoga jezika. (To sve je doniela N. Sloga br. 13. i 14. 1880.,
i nigdje nebijaše demantirano).

Prijašnji koparski kotarski glavar bar. Puthon²⁰ zlobio se je na
učitelja iz Ospa, što mu je slovenski dopisivao, i izrazio se trećoj oso-
bi (g. Poniž²¹ kot. šk. nadz.), da će mu naložiti njemački ili talijanski
pisati, jer on, glavar, slovenski nezna. U Buzetu je obć. glavar Clarici
(Klarić mu je pravo ime).²² Obćinari, njih 14.000 su Hrvati, osim kak-
vih 400—500 Talijanah u mjestacu i drugud raztreščenih. Kad obćinar
k njemu dođe, pak mu hrvatski govoriti počne, tad ga prosječe Klarić
sa riečmi: »o parla la lingua dei christiani o taci, non voglio sentire

¹⁸ Ivan Bozdanić, postal je župan v Vrbniku junija leta 1880.

¹⁹ Ivan Pindulić

²⁰ Victor Puthon

²¹ Benedikt Poniž (1851—1934) je od 1. 1875 bil vođa vadnice učiteljiš-
ča v Kopru, 1. 1887 se je preselil v Gorico (Primorski slovenski biografski
leksikon, 12, 1986, 49—50).

²² Adolfo Clarici (1834—1915). Nekaj njegovih biografskih podatkov pri-
naša: Karl CLARICI, Knjiga moje mladosti. Ljubljana 1981, 179 ssq; Bo-
žo MILANOVIĆ, n.d. 2, 233—234; Frane BARBALIĆ, n.d. 39.

il linguaggio dei cani« [= govori kršćanski jezik ali molči, nočem poslušati jezika psov]. Za te rieči jamči Meško,²³ kurat u Movražu. Klaric je skratka Talijanašina. O njemu se je Puthon izrazio, da je to najbolji glavar u kotaru. Da želi, da bude i dalje glavarom, i da budu i drugi takovi. — U oktobru god. 1880. zamjenio je Puthona baron Goess.²⁴ Proputovao je kotar. Došao je k jednom župniku (mislim Repiću²⁵ u Gradini). Ovaj govorec mu slavenski (neznam da li hrv. ali slov.) a nedobivajuć nikakva odgovora, zapita ga, zar ne pozna slav. jezika. Kad mu Goess niečno odgovori, hoće mu župnik: onda nećete u ovom kotaru mnogo opraviti. Goess je upravitelj kotara, u kojem ima do 40.000 Hrvatah ili Slovenacah a nezna nit hrvatski nit slovenski ni malo. Koji ga bolje poznaju vele mi, da nezna nit talijanski mnogo. Zna samo njemački (i možda koji »svietski« jezik) u kotaru, u kojem Niemacah nejma. Ako je to briga za narode, tad neznam šta je nebriga, nemar, prezir njih i njihovih svetinjah. Odham s početka, prije četiri mjeseca, rekao je škol. nadzorniku (kotarskomu), da će nastojati, da se čim više njemački podučaje na vježbaonici učiteljišta i u obće u pučkih školah kotara. Jednom učitelju (u Kubedu) na selu, gdje je Bogu hvalit ako se djetca u svojem materinjem jeziku nauče čitati i pisati, rekao da je mora i njemački podučavati, kao što će morat i drugi učitelji, jer: ovaj narod nemože ni kud ni kamo bez njemačkoga jezika. Kad bi, dato non concessio, [= dano a ne dopušćeno], ovo i istina bila, tad bi nastalo veliko pitanje: dali je moguće njem. jezik naučiti djetcu na selu, gdje njih treba tjerati da u školu idu? Ima na učiteljišću zrelijih dječakah, koji se četiri godine većinu predmetah uče njemački, a koji neznadu njemački kad svršše, ako nisu odkud drugud znanja toga jezika s sobom donieli. Uz bar. Goessa je u Kopru kod političke oblasti i baron Conrad,²⁶ koji nit slovenski nit hrvatski nezna, malo talijanski. Samo njemački. Od novijega vremena, dobe Taaffe-jeve,²⁷ je ovdje.

Kod. kapetan porečki nije mi poznat.²⁸ Onaj kotar, premda po većini hrvatski, smatraju talijanskim. Znam n. pr. da je kot. šk. nadzornik čovjek (Prodomo),^{28a} koj hrvatski nezna.

Djelovanje kot. upravitelja pazinskoga viteza Jettmara²⁹ Vam je poznato iz Tribüne«. Ja znam iz nje, što znam. Jednom se samo sje-

²³ Ignacij Meško (1829—), rojen v Veliki Nedelji na Štajerskem. L. 1886 je zapustil tržaško-koprsko škofijo.

²⁴ Grof Geopold Goës. Od 1. 1882 je bil okrajni glavar v Pulju, med 1898 in 1904 pa namestnik v Trstu.

²⁵ Franc Repić (1829—) iz Lovrenca na Dravskem polju. L. 1887 je stopil v pokoj in zapustil Istro; bil je nazadnje kaplan v Borutu.

²⁶ Hugo Cnrad Eybesfeld

²⁷ Grof Eduard Taaffe (1833—1895) je bil prvič ministarski predsednik med leti 1868—1870, nato pa do avgusta 1879 do novembra 1893.

²⁸ Karl Gumer Engelsburg

^{28a} Niccolò Prodomo, nadučitelj.

čam pisao mi je prijatelj, od tamo; da je Jettmar veliki Talijanašina i da s Talijanaši drži. Ovih danah sam čitao u »N. Slogi«, ^{29a} da je išao Jettmar u Tinjan k občinskim izborom sa Talijanašem iz Pazina Mrakom.³⁰ »N. Sloga« veli da su izbori dobro prošli, al da bi bili još bolje, kad nebi Mraka bilo. — Iz vlastitoga izkustva znadem, da Jettmar hrvatski ne zna, a upravlja kotarom, gdje, osim Pazina i Labina i po-jedinacah drugud, sami Hrvati živu.

Kot. upravitelja u Lošinj^{30a} drže obćenito Talijanašem. Fakta k tome ja neznam.

Najnoviji kot. kapetan je gorof Manzani, na Voloskom.³¹ Javno mnenje je odmah izrazilo svoje negodovanje, što ne zna nit hrvatski nit slovenski, u kotaru čisto hrvatskom i slovenskom. Počeo je nje-mački dopisivati na občinu kastavsku, i drugamo. Jedan svećenik po-slao je njem. spis natrag sa: neprima se. Kapetan da je bježao u Trst k namjestniku, ovaj k biskupu, da ukori svećenika. — Občinski glavar kastavski³² poslao mu je pismo, u kojem mu ustanovljuje dan, od kojega napried neće već nikakvih do hrvatskih spisah primati. Kapetan da je uzbjesnio na to i tekao u Trst. U občini mislili su da će njihovo zastupstvo razpustiti. To će bit za stalno poznato g. Vi-teziću. Iz Beča je stalno nalog došao, da se ima hrvatski pisati. Al ako se bude morala svaka naša občina boriti sa kapetanatom i sa namjestničtvom rad jezika, tad ćemo kasno do svoga doći. Talijanski se je dopuščalo i dopušća hrvatski ne. Dok se je talijanski pisalo, pravo njim je bilo. Kad se je hrvatski počelo, htjeli bi njemački.

Ovaj hip doznajem, da moraju učitelji u pazinskom kotaru, da za-dovolje kot. šk. vieće, pisati mu spise talijanski.

Talijanski službeni jezik upliva na učevni jezik u pučkih školah, pospješuje talijanstvo u Istri. Talijanašem je to glavno oruđe, kojim vojuju za talijanske škole, dapače kojim dokazuju, da je Istra ta-lijanska.

Pisci talijanski u knjigah, u novinah tvrde, da sama vlada naj-bolje priznaja talijanstvo Istre tim, što rabi po svoj talijanski jezik.

Pri ruci imam prepis odluke mjestnoga šk. vieća osorskoga (Or-sera) podpisane drom Appoloni-em,³³ da ima biti u hrv. selu, Sv. Lov-

²⁹ Wilhelm Jettmar

^{29a} Usp. komentar »Franine i Jurine«, »Naše sloge«, XII, 3, Trst, 2. 2. 1881, str. 10.

³⁰ Za katerega Mracha gre ni mogoče ugotoviti. Mrachi so bili poitalijančeni Slovenci iz Ribnice. V sedemdesetih letih nastopajo v javnem življenju Pazina Egidio (1823—1903; že 1848. župan), Adam (1827—1908) in Carlo Mrach.

^{30a} Alexander Elushegg

³¹ Alfred Manzano. O njem je »Slovenski narod« (5. 1. 1881, št. 3) sodil, da ne pozna niti slovenskega, niti hrvaškega jezika.

³² Franc Munić

³³ Antonio Appolonio

reču, talijanski učevni jezik, s uzroka jer to zahtjevaju trgovački i gospodarski odnošaji vanjšćakah sa građani i »in riflesso pure, che la lingua del foro é l'italiana« [= premisliti je treba, da je jezik sa-dišč italijanski].

Putujući prošlih praznikah po Istri, pitao sam seljaka iz Novevasi blizu Vrtonigle, zar nebi bilo bolje, da imadu hrv. školu? Odgovorio mi je: a ne gospodine, zač nam talijanski rabi u oficijeh, u uredih.

Imali ste čitati članak u »Edinosti«: Misli li Glavina potalijaniti Istru?³⁴ Deset Talijanah, među njimi dva ne »iz biskupije niti pokrajine« (valjda iz Italije), a samo jednoga Hrvata poslao je na nauke u koparsku gimnaziju, to leglo Talijanah okorjelih, i to i hrvatskim novcem, da budu s vremenom dušobrižnici u onoj biskupiji, po većini hrvatskoj. »Edinost« je tomu prigovorila, i sa svim pravom. Kanonici kaptola porečkoga izdali su spis na obranu svoga biskupa. Klasična je to obrana... Oni tu vele: da biskup nije kriv, da nejma u biskupiji u hrvatskih selih školah ali ako jih ima, da su tako uređene, da mogu dječaci stupiti u srednje škole, to jest da su talijanske, da biskup pučkimi školami neupravlja. Djetca se uče u pučkih školah talijanski, moraju i talijanske gimnazije — kad bi i bili Hrvati, moraju se ići potalijaniti. Sad se već na to radi, da se i svećenike potalijani, u onoj biskupiji. Glavina je, ja sam o tom osvjedočen, hotice ili nehotice, u ruku najgorih Talijanah. A može evo talijančiti izgovarajući se sa vladom, koja nije ustrojila hrv. pučkih školah.

Grozno je stanje pučkoga školstva, imenito u zapadnoj poli Istre. O tom donša članke »N. Sloga«. Kad biste poblize o tom znati htjeli, obavjestio bi vas g. Vitezić. Ima celih kotarah u Istri, po većini napučenih Hrvati, u kojih nejma nit jedne hrvatske škole. Neće li to reći Istru talijaniti? O jeziku odlučuje po zakonu pokrajinsko školsko vieće, a u njemu je većina vladinih ljudi. One, koji školu uzdržavaju, pita se samo za savjet.

Kakav je zavod [= učiteljišće u Koprju], u kojem se učitelji odgajaju, bit će vam poznato iz »Slov. Nar.« prije tri četiri mjeseca.³⁵ Po učevnom planu ide se na to, da se dječaci ponjemče. To neć. Al to preiđi, da se ne mogu naučiti onoga svega, što bi kao pučki učitelji potrebovali. Njemačkim jezikom porabe najviše vremena, izmuče se njim, za druge predmete malo njim ostaje vremena, a napokom ne-

³⁴ Naslov članka je: Misli prevzv. g. biskup dr. J. Glavina res poreško-puljsko biskupijo potalijančiti? (Edinost 5. 1. 1881, št. 1). Janez N. Glavina (1828—1899) je bil tržaško-koprski škof v letih 1882—1895.

³⁵ O razmerah na koprskem učiteljišču jr »Slovenski narod« objavil nekaj dopisov. Tako 3. novembra 1880 (št. 252): »Skraini čas bi bil, ko bi se jedenkrat resno misliti pričelo, kako premestiti ta za Primorje znamenit zavod iz mesta, ki nikakor ne ugaja zahtevam, ki se stavljajo jednako obširnemu učiteljišču«. Podobno pišejo tudi članki objavljeni 4. in 10. novembra 1880 (št. 253, 258). Več o tem: Srečko VILHAR, Slovensko učiteljišće v Koprju 1875—1909. Koper 1976.

znadu nit predmetah, nit njemački, i moradu ići podučavati slovensku ali hrvatsku ili talijansku djetcu. — Bez plana uz njemačstvo cvate talijanstvo. Na zavodu nejma nit napisa slov. nit. hrv., samo tal. in njemački. Učitelj risanja nezna neg talijanski.^{35a} Učitelj glasbe³⁶ uz njem. podučaje i tal. Učitelj pedagogije bar podučavao je njeko vrieme uz njem. i tal. Na izpitih zrelosti izpituju se po nekijh profesorih Talijani talijanski, Slovenci i Hrvati njemački i talijanski. Njim se nikad prigovorilo nije, dočim je već nekoliko puta prigovorio vladin povjerenik profesor, koj je izpitivao nesamo Talijane talijanski, nego i Slovence slovenski i Hrvate hrvatski, i to kod pojedinoga đaka Slovenca ili Hrvata, nikad kod Talijana. Ravnatelj³⁷ oglašā vse po razredih uz njemački i talijanski. Kod izpita usposobljenja rabi se tako rekuć izključivo talijanski jezik i ustmeno i pismeno, premda se radi i o Slovincih in o Hrvatih. Redove n. pr. piše se sve i za Slovence i za Hrvate talijanski i samo tako u protokol. — »Učenje hrv. jezika se na učiteljišči ovira« rekao mi je pred kratko vrieme bivši đak kop. učiteljišća, a sad već drugu godinu učitelj. Obstoje naime slob. kurzi za hrv. jezik, da se Slovenci hrv. nauče. Tko jih je ustanovio, i onda kad jeh je ustanovio, sigurno je dobro mislio, da se najme čim prije zadovolji prekoj potrebi hrv. učiteljah. Izvedenje te misli osujetilo se je na zavodu malo po malo Karnijelskom lokavošću. — Rekao mi je isti đak: iz straha pred profesorom oglasmo se neki za izpit iz njemačkoga jezika. I to takovi, koji su od drugud njemački znali. — Neugodno mi je govoriti ob ovom zavodu. Neugodno i s toga, što je mnogomu izravno ali neizravno kriv muž, koj si je bio ljep glas među našim narodom stekao. I ne da bi prisiljen okolnostmi tako radio, on radi iz osvjedočenja. Ja se bojim, da će i Vas i koga drugoga napor osujetiti. Dao Bog, da se varam. Nesme mu se ništa reći. Dopisi neki proti zloporabam na učiteljišću bili su ga razbjesnili. Tražio je osobe, koje su ono priobćile, a nije ništa poduzeo, da li su zlorabe navedene istinite. Na nekijh Hrvatah i Slovenacah nije nit pogledati htjeo. Zašto to navađam? Za Vaše ravnanje, ako biste što o učiteljišću u javnosti rekli. Nespominjati osobe, koja Vam je o tom pisala, već, ako nevjeruju, zahtjevati iztragu. Ima ovdje zla koje u kratkih crtah orisati, koje se nećemo neki bojati potvrditi dođe li do iztrage. —

Realka u Piranu³⁸ je posve talijanska. Gimnazija u Kopru³⁹ je talijanska. Samo oni koji se upišu kao Slaveni i koji hoće uče se po 2 sata tjednom hrvatski. Gimnazija u Pazinu⁴⁰ njemačka. Kanonici po-

^{35a} Bartolomeo Gianelli (1824—1894), slikar.

³⁶ Jožef Czastka

³⁷ Ivan Giovanni Revelante

³⁸ V Piranu je delovala višja realka, poleg tega pa še mestna moška šola, ženska šola, pomožna šola v Strunjanu in mestna glasbena šola.

³⁹ L. 1864 je postala gimnazija v Kopru posvem italijanska.

⁴⁰ Staatsobergymnasium v Pazinu je delovala med leti 1873—1890.

rečkog kaptola u svom odgovoru »Edinosti«⁴¹ vele, da valjda dopisnik nezahtjeva od biskupa, da on ustroji za hrvatske dječake slavensku gimnaziju. Vele na dalje, da je samo njemačka i talijanska gimnazija u Istri, a da se je moralo dječake poslati u Kopar, jer u Pazinu ne bi mogli napredovati. To će reći: kriva je vlada, da se djetca talijanče. A da se ovo u Kopru događa, vidi se s toga, što Talijani Talijanaši Istre na to rade, da sve u Kopar ide. Piše mi ovih danah prijatelj, da je on poslao mladića, imenom Kirca, đaka riečke gimnazije, k zemaljskomu odboru prositi za podporu, a ovdje mu se reklo (dr. Vidulich⁴² in dr. Amoroso),⁴³ nek ide na koparsku gimnaziju pak će dobiti podporu. Nit od Glavine nije dobio nikakvu podpore. A tako nit drugi đak, Semelić, učeći se na pazinskoj gimnaziji. Dakle samo oni, koji u Kopar idu.

U Kopru bio je lani zamazan spomenik Franja I. Kao krivca odsudilo se je (od tršč. suda) đaka koparske gimnazije, tada privatiste, jer je bio kod mature propao. — U Kopru (čitam u »Našoj Slogi« od 16. jun. 1880.) pukla je petarda pred vratmi onomu, koji je predložio u obč. vieću, da se čestita caru i carici za njihov srebrni pir, i onoga istoga dana u večer, kad je predlog učinio. Junija mjeseca 1880. (čitam u istom broju »Naše Sloge«) pukla je petarda pred stanom upravitelja kotarskoga⁴⁰ — toga dana bio je isti zabranio nekakvu predstavu u kazalištu. Toga baš dana vidalo se je po uglovih priljepljene cedulje sa ričmi: »fuori lo straniero« [= proč s tujcem].

Danas čitam dopis iz M. Lošinja (»Sloboda« br. 18) gdje se veli, da je dr. Amoroso oduzeo štipendij mladiću, koj je išao u Zagreb na nauke, a da jih daje onim, koji idu i Milan; i da je na staru godinu (zadnji dan 1880.) svirala u Cresu glasba potpouri talijanskih pjesamah med njimi i pjesmu »camicia rossa« i »se papa piange«, i to pred obč. načelnikom. U Cresu da rado stanuje kot. kapetan Elušek.^{30a} Obč. načelniku, nit glasbenikom nije se ništa dogodilo. —

Talijane, na zator naš, se podupire, a talijanstvo bi se rad njemačtvom zamjeniti htjelo, a k Talijanom dolaze ovakvi pozivi, kakav prilazem.⁴⁴ Ovaj poziv našao je na kopar. ulici dječak, od koga sam ga ja dobio. Kako vidite, dvie je godine star. Sad već nejma vriednosti. Ovo samo za vas, da si stvorite dobar pojam o radu »irredente«.

Vas neće možda zadovoljiti ovo moje pismo, jer Vam nisam odgovorio na postavljena pitanja.

⁴¹ Izšel je v tržaškem »Folium diocesanum«. »Edinost« (19. 1. 1881, št. 3) komentira: »Naša dolžnost pa je, da očitamo vsako krivico, ki se od koder koli zgodi našemu narodu in godi se, da bi tako ne bilo! od poškega biskupa našemu narodu krivica.«

⁴² Francesco Vidulich (1819—1889), istarski deželni glavar in državni poslanec, pisec knjige »Materiali per la statistica dell'Istria« (1886).

⁴³ Andrea Amoroso (1829—1919), odvetnik, deželni poslanec in deželni podglavar, ustanovitelj tednika »L'Istria«.

⁴⁴ Priloga ni ohranjena.

Ja malo s kim obćim, osim nekoliko Slovenacah i Hrvatah. Čujem štogod, al je nemogu za ono što čujem jamčiti.

Kolega mi Kristan,⁴⁵ Slovenac, iz Vodice kod Kamnika, oženjen je s Talijankom, dolazi s Talijani u doticaj. On bi Vam mogao možda na postavljena pitanja odgovoriti. Netreba nego nekoliko Vaših riečih, pak ću mu jih izručiti.

Osobito Vas počitujuć jesam

U Kopru 13. II. 81.

Vjek. Spinčić.

4. Pismo Pisateljskega podpornega društva, januar 1891

Velečastiti gospod!

Odbor »Pisateljskega podpornega društva« v Ljubljani⁴⁶ je sklenil, da pričn nabirati radovoljne doneske za spomenik Prešernov, katerega namerja postaviti v Ljubljani o stoletnici Prešernovega rojstva. V ta namen se hoče pomnožiti z odličnimi pisatelji in rodoljubi slovenskimi ter se zategadelj obrača tudi do Vas, velečastiti gospod, s prijazno prošnjo, da se blagoizvolite izreči kar najhatreje, ali bi smelo »Pisateljsko podporno društvo« podpisati Vaše ime na priloženi poziv.⁴⁷

Z odličnim spoštovanjem

za

»Pisateljsko podporno društvo«

Dr Vošnjak

predsednik.

⁴⁵ Jožef Kristan

⁴⁶ Pisateljsko podporno društvo je bilo uradno ustanovljeno 25. junija 1886. Prvi njegov predsednik je bil Josip Vošnjak. L. 1889 je postavilo v Ljubljani spomenik pesniku Vodniku in zbiralo prispevke za Prešernov spomenik. Akcija za spomenik je začasno zamrla, l. 1898 jo je obudil ljubljanski župan Ivan Hribar. Spomenik je bil odkrit l. 1905.

⁴⁷ Ohranjen je koncept Spinčičevega odgovora (Arhiv Hrvatske):

Velečastiti gospod!

Kot prijatelj bratinskega naroda slovenskega, se ja, isterski Hrvat, rad odzivam častnemu pozivu meseca prosinca 1891., ter pristajem, da to slavno pisateljsko podporno društvo podpiše tudi ime na poziv k naviranju doneskov za Prešernov spomenik.

U Poreču 25. 1. 1891

Prof. Vjek. Spinčić